

Мельникова Зоя Петровна (Z. P. Melnikava), доктор филологических наук, профессор, профессор кафедры белорусского литературоведения Брестского государственного университета имени А. С. Пушкина (*г. Брест, Республика Беларусь*) (*Brest, Republic of Belarus*); pralih@mail.ru

УДК 821.161.1-14+821.161.3-1.09 “19”

ЦЮТЧАЎСКІЯ МАТЫВЫ Ў БЕЛАРУСКАЙ ПАЭЗІІ ПАЧАТКУ XX СТАГОДДЗЯ

Анотацыя. У артыкуле абгрунтоўваецца ўплыў творчасці рускага паэта Ф. Цютчава на жанравае станаўленне пейзажнай, філасофска-медытатыўнай, і нтымнай лірыкі ў маладой беларускай літаратуры пачатку XX стагоддзя. Выяўлены тыпалагічныя вобразна-сэнсавыя паралелі між творами Ф. Цютчава і беларускіх аўтараў М. Багдановіча, Янкі Купалы, Змітрака Бядулі, В. Ластоўскага. Высновы аб эстэтычным уплыве цютчаўскай паэтыкі на станаўленне беларускай паэзіі аргументаваны тэкставым аналізам.

Ключавыя словы: ідэйна-творчыя накірункі літаратуры, багдановічаўскі шлях, пейзажная, філасофска-медытатыўная, інтымная лірыка, творчая эстэтыка, лірычны герой, беларуская паэзія, аўтарская асабовасць, эматыўна-лірычны модус, філасофскі падтэкст.

TYUTCHEV'S MOTIFS IN BELARUSIAN POETRY OF THE EARLY 20th CENTURY

Annotation. The article demonstrates the Russian poet F. Tyutchev's influence on genre development of landscape, philosophical-meditative, and love poetry of young Belarusian authors in the early 20th century. The author reveals typological imagery-meaning similarities between the poetry of F. Tyutchev and that of Belarusian authors (M. Bahdanovich, Yanka Kupala, Zmitrok Biadulia, and V. Lastouski). The conclusion about the aesthetic impact of Tyutchev's poetics on Belarusian poetry development is supported by text analysis.

Keywords: ideological and artistic trends in literature, Bahdanovich's style, landscape, philosophical-meditative, love poetry, artist's aesthetics, persona, Belarusian poetry, author's personality, emotive-lyrical mode, philosophical connotation.

Уплыў цютчаўскіх матываў на беларускую паэзію з самага пачатку XX ст. бачыцца ў фарміраванні ў ёй “Багдановічавага шляху” (Я. Чыквін). Пры ўсёй разнастайнасці беларускай паэзіі першых дзесяцігоддзяў XX ст., у ёй выразна вылучаюцца *два асноўныя ідэйна-творчыя накірункі*, якія сёння літаратуразнаўцы (вядома ж, з пэўнай доляй умоўнасці) называюць *купалаўскі і багдановічаўскі*. *Купалаўскі* характарызаваўся перавагай сацыяльна-палітычных, рамантычна-фальклорных, народна-вызваленчых матываў у літаратуры. Па прычыне гістарычных абставін на Беларусі, якая доўгі час была паўночна-заходняй ускраінай Расійскай імперыі, нацыянальная літаратура, і перадусім паэзія, была мастацкай формай выяўлення сацыяльнага пратэсту, выконвала місію абаронцы заняволеннага беларускага народа. Паэзія пачатку XX ст. часта прамаўляла ад імя народа. Менавіта голасам народа, які імкнецца да волі, стала творчасць Янкі Купалы і шэрагу іншых аўтараў (Якуб Колас, Цётка, Змітрок Бядуля, М. Гарэцкі, інш.). Нашаніўскі перыяд (1906–1915 гг.) вылучаўся нацыянальна-вызваленчым, купалаўскім пафасам, і гэта была дамінуючая плынь у тагачаснай літаратуры.

Аднак у адраджэнцкай беларускай літаратуры была і другая плынь, якую пазней даследчыкі назавуць «*верхнім*», *багдановічаўскім* шляхам (у адрозненне ад «*нізавога*» – народна-пратэстанцкага, бунтарскага, купалаўскага). Яго прадстаўляў М. Багдановіч, інтэлігент-эстэт, знаўца і прыхільнік рускай і еўрапейскай класічнай літаратуры [6, с. 10].

Верхні і нізавы шляхі ўзаемадапаўняліся ў працэсе станаўлення беларускай літаратуры пачатку ХХ ст. і, безумоўна, засвойвалі мастацкі вопыт суседніх, больш сталых літаратур.

Уплыў рускай літаратуры, у тым ліку творчасці класікаў ХІХ ст., з большай відавочнасцю выяўляўся ў творчых пошуках прадстаўнікоў «верхняга» шляху. Эстэтыка рускай класікі адчуваецца найперш у творчасці самога М. Багдановіча, а таксама Якуба Коласа, Змітрака Бядулі, чымі літаратурнымі настаўнікамі былі не толькі А. Пушкін, М. Лермантаў, але і паэты «пушкінскай эпохі», сярод якіх асабліваю папулярнасць набывалі Ф. Цютчаў і А. Фет. Аб гэтым сведчаць эпіграфы – радкі гэтых паэтаў, якія бралі да сваіх твораў беларускія пісьменнікі. «Перазовы» агульных матываў, несумненна, прысутнічаюць не толькі ў тагачаснай беларускай паэзіі, але і ў сённяшняй. Папулярнасць Ф. Цютчава ў беларускай паэзіі засведчана частымі зваротамі сучасных літаратараў да перакладаў, творчых перасатварэнняў геніяльных, непадуладных часу вершаў вялікага рускага паэта. Толькі ў апошні час да іх звярталіся В. Вітка, В. Зуёнак, Х. Жычка, А. Каўка, Ю. Свірка, А. Бембель, Л. Дранько-Майсюк, іншыя.

Багдановічавы «эстэцтва» (творча-філасофскае заглыбленне ў разуменне красы, гармоніі, паўнаты жыцця чалавека) пэўны час крытычна ўспрымаліся Купалам і іншымі выдаўцамі і супрацоўнікамі «Нашай нівы». Па гэтай прычыне далёка не ўсе «эстэцкія» вершы, якія ён дасылаў з Расіі, дзе ў той час жыў, друкаваліся ў беларускай газеце. І толькі праз час удалося спасцігнуць значэнне і актуальнасць «эстэцкіх» пошукаў М. Багдановіча для беларускай літаратуры.

Цютчаўскія матывы выразна выяўляюцца ў творчасці *М. Багдановіча*. Гэты паэт і некаторыя яго сучаснікі ў пачатку ХХ ст. паўнацэнна распрацоўвалі важныя жанрава-тэматычныя плыні – пейзажную, філасофска-медытатыўную і інтымную лірыку. У творах маладога М. Багдановіча ўпершыню па-цютчаўску ўзнёсла і адметна ўзнаўляюцца беларускія пейзажы, малюнкi прыроды, якія маюць, акрамя таго, і філасофскі падтэкст, перадаючы тонкі псіхалагізм унутранага свету, інтымныя перажыванні лірычных герояў. Творчы вопыт Ф. Цютчава, для якога велічная краса прыроды і прыгажосць жанчыны былі двума лікамі Боскай сутнасці жыцця, несумненна, цікавіў М. Багдановіча.

Відавочна, што пад уплывам рускай паэзіі і цягчэўскага ўслаўлення жанчыны як «іпостасі Благодаты Божией» [5, с. 224] ствараўся багдановічэўскі паэтычны цыкл «Мадоны». Для беларускай паэзіі новай з’явай стала паэтызацыя жанчыны як ідэала прыгажосці і высокага, філасофска-вітальнага сэнсу быцця, як крыніцы натхнення. Гэта тыпалагічна паходзіць ад паэтаў пушкінскай пары, ад Ф. Цютчава, для якога каханне да жанчыны было выключна важным пачуццём, якое давала стымул жыццю і паэзіі. Ён быў «верноподданным женской прелести и красоты», як пра яго пісалі даследчыкі [5, с. 22].

Своеасаблівым паэтычным адпаведнікам да знакамітых вершаў Ф. Цютчава «Я встретил вас...», «Я помню время золотое...» ў беларускай паэзіі з’яўляецца лірыка кахання М. Багдановіча, і найперш вершы «пра Вераніку». Дзяўчына засталася светлым успамінам лірычнага героя аб былым, «залатым» часе маладосці, і пранізліва-самотны, але ўсё ж шчаслівы ўспамін асвятляе яго жыццё. Лірычная гераіня верша Ф. Цютчава «Я помню время золотое» бачыцца амаль такою ж, як багдановічэўская Вераніка.

У Ф. Цютчава чытаем:

*Я помню время золотое,
Я помню сердцу милый край:
День вечерел; мы были двое;
Внизу, в тени, шумел Дунай.*

... ..
*И на холму, там, где, белея,
Руина замка вдаль глядит...*

*Ты беззаботно вдаль глядела...
Край неба дымно гас в лучах;*

... ..
*И ты с веселостью беспечной
Счастливый провожала день;
И сладко жизни быстротечной
Над нами пролетала тень.*

[5, с. 116]

Сугучныя светлай элегічнасцю цютчаўскім радкі верша беларускага паэта:

*Ізноў пабачыў я сялібы,
Дзе леты першыя ўзышлі:
Там сцены мохам параслі...*

*... ..
Я ў сад пайшоў. Ёсць глуха, дзіка,
Усё травой зарасло.
І толькі надпіс «Вераніка»...
Казаў вачам аб той пары...*

*... ..
Чым болі сходзіць дзён, начэй,
Тым імя мілае вышэй*

[1, с. 79]

Вершы адрозніваюцца абставінамі разгортавання лірычнага сюжэту. У цютчаўскім творы фонам сюжэту з’яўляюцца руіны замка, квецень дзікіх яблынь, Дунай. У вершы беларускага паэта – гэта вёска, старая хата, дзікі заросшы сад, памятная ліпа, пад якой сустрэкаліся закаханыя ў маладосці...

Аднак галоўнае, што збліжае вершы абодвух паэтаў, – адчуванне незваротнасці часу і вечнага, шчымлівага, ды ўсё ж бласлаўленага пачуцця ўдзячнасці да дзяўчыны, якая нарадзіла ў душы лірычнага героя незабыўнае каханне. Багдановічаўская Вераніка, пры ўсім адрозненні, усё ж нагадвае цютчаўскую “младую фею” тым, што праз многа год ростані абуджае ў мужчынскай душы цёплыя, хвалюючыя ўспаміны: «когда повеет вдруг весною / И что-то вострепнется в нас...», калі, аказваецца, што даўно перажытае каханне не памірала:

*С давно забытым упоеньем
Смотрю на милые черты...
Как после вековой разлуки,
Гляжу на вас, как бы во сне –
И вот – слышнее стали звуки,
Не умолкавшие во мне...*

[5, с. 345]

Цютчаўская герайня адрозніваецца ад Веранікі сваёй бесклапотнасцю: «Ты беззаботно вдаль глядела... И ты с веселостью беспечной / Счастливый провожала день...» [5, с. 116].

У эстэтычнай канцэпцыі М. Багдановіча вобраз каханай ускладнены паэтавым бачаннем у дзяўчыне не толькі жаночай прыгажосці, прадмета мужчынскага захаплення, але і будучай ахвярнай маці. Гэта, несумненна, было абумоўлена глыбока асабістымі перажываннямі (пасля чарговых родаў, маладой, памерла маці паэта). Пра Вераніку, герайню іншага твора (вершаванага апаবাদання «Вераніка»), паэт зазначае, што «жылося цяжка... / Яе памерла рана маць, / І не было саўсім сястрыцы...» [1, с. 60–61]. Нягледзячы на розныя жыццёвыя гісторыі, вобразы герайнь рускага і беларускага паэтаў збліжае паэтычнае ўзвышэнне, перададзенае праз «мужчынскае» бачанне.

Цютчаўскае пакланенне жанчыне заўважаецца нават у паэзіі *Янкі Купалы*, у цыкле вершаў «Да Яе». Культам жанчыны, жаночай годнасці і красы пазначаны паэмы Купалы «Бандароўна», «Яна і Я». І нездарма ў назве апошняга твора на першае месца пастаўлена «Яна». Купала часта звяртаўся да перакладаў. З рускай літаратуры ён перакладаў М. Някрасава, М. Кальцова, М. Красільнікава, Р. Кудрашову. У ліку гэтых перакладаў ёсць і верш Ф. Цютчава – «Лісце», зроблены беларускім паэтам у 1925 г. Гэты твор прывабіў Купалу амаль праз сто год пасля напісання яго рускім паэтам, уразіў, відавочна, пейзажным майстэрствам і глыбокім філасофскім падтэкстам. Па нашых назіраннях, Купалава перастварэнне гэтага верша больш мінорнае і экспрэсіўнае. У ім менее цютчаўскай светлай элегічнасці. Варта параўнаць хаця б адну страфу арыгінала і перакладу.

У Ф. Цютчава чытаем:

*Но птички отпели,
Цветы отцвели,
Лучи побледнели,
Зефиры ушли [5, с. 68]*

У перастварэнні Купалы:

*Ды знікнуў час ласкі.
Птушыны сціх спеў,
Пасохнулі краскі,
Луг зелен счарнеў [3, с. 241]*

У беларускім перакладзе паяўляецца больш змрочнай экспрэсіі, якую ўвасабляюць метафарычныя дзеясловы: у Ф. Цютчава – «Цветы *отцвели*», у Купалы – «*Пасохнулі* краскі»; замест цютчаўскага эмацыйна-паэтычнага «Птички отпели» ў беларускім перакладзе – «Птушыны сціх спеў». Купала ўводзіць змрочную колеравую канстатацыю – «Луг *зелен счарнеў*», адмовіўшыся шукаць адпаведнікі радкам рускага паэта: «Лучи побледнели, / Зефиры ушли».

У цэлым элегічны восеньскі матыў лісцяў, адарваных ад родных галін, якія не хочуць падаць на зямлю і паміраць, а імкнуцца паляцець у невядомую далеч за «буйнымі ветрамі», у беларускім перакладзе перададзены трапна, выразна. Купала захаваў цютчаўскую медытацыйнасць, алегарычны філасафізм твора: лёсы і жыцці людскія, як лісце...

Ідэяна-эстэтычныя погляды М. Багдановіча аб гармоніі і красе ў творчасці падзяляў і *Змітрок Бядуля*, яшчэ адзін класік, які прыйшоў у літаратуру ў пачатку ХХ ст. У паэзіі маладога Бядулі бачыцца выразны ўплыў Ф. Цютчава і найперш у жанрах пейзажнай і медытацыйнай лірыкі. Выхадзец з традыцыйнай сям’і беларускіх яўрэяў, не стаў рэбэ-талмудыстам, як таго жадалі родныя. Адораны юнак цягнуўся да свецкай асветы, да літаратурнай творчасці і настойліва займаўся самаадукацыяй. Ён выпісваў і ўважліва чытаў расійскую перыёдыку, захапляўся творчасцю вядомых рускіх пісьменнікаў. Менавіта пад уплывам прачытанага і ўпадабанага, відавочна, у тым ліку і твораў Ф. Цютчава, малады Бядуля пачаў пісаць вершы на рускай мове, пасылаў іх у пецяярбургскія часопісы «На берегах Невы», «Молодые порывы», дзе яны і друкаваліся. Некаторыя творы беларускага аўтара сведчаць аб вялікім уплыве рускай паэзіі і якраз цютчаўскага эстэтычнага бачання і пераасэнсавання жыцця. Гэта выразна выяўляецца ў паэтычнай медытацыі, у рамантызаваным пейзажы вершаў Бядулі.

Філасофска-медытацыйнае пейзажаванне было нетыповай і адметнай з’явай у беларускай паэзіі пачатку ХХ ст. Прырода ў ранніх вершах З. Бядулі, як і ў паэзіі Ф. Цютчава, – не толькі сфера існавання лірычнага героя, а хутчэй непасрэднае адлюстраванне духоўна-пачуццёвага жыцця асобы. Гэта – пейзаж, перанесены ў сферу асабістага, суб’ектыўнага перажывання і асэнсавання місіі чалавека, яго прысутнасці ў свеце. Такое, цютчаўскае, светаадчуванне беларускі паэт дапаўняў настальгічнымі матывамі: лірычны герой Бядулі сумуе

па гармоніі, красе, духоўнай дасканаласці людзей; ён марыць пра вартае, інтэлектуальна насычанае, стваральнае жыццё.

Уласцівыя лірычнаму герою Ф. Цютчава тонкасць псіхалагічнага ўспрымання прыроды, глыбіня ўнутранага водгуку на яе таямнічы і велічны свет выразна ўплывалі на фарміраванне творчай эстэтыкі маладога З. Бядулі. Варта параўнаць цютчаўскія і бядулеўскія «начныя» пейзажы, каб пераканацца ў гэтым.

*Как сладко дремлет сад темно-зеленый,
Объятый негой ночи голубой,
Сквозь яблони, цветами убеленной,
Как сладко светит месяц золотой!..*

... ..
*Святая ночь на небосклон вошла,
И день отрадный, день любезный
Как золотой покров она свила,
Покров, накинутый над бездной...
... И знаем мы: под этой дымкой
Все то, о чем душа болит,
Какой-то странной невидимкой
От нас таится и молчит [5, с. 97]*

А вось тыпалагічна падобны бядулеўскі пейзаж:

*Облита лунным светом круглая поляна...
Застыл в тревожной позе чуткий заросняк...
Как глыба мрамора пушистый слой тумана
Между колонн деревьев наполнил влажный мрак.*

*Под тайным колдовством река не шевелится.
И нем весь божий мир... и нем сеанс ночной...
Вот время самое и плакать, и молиться!..
Вот время самое проникнуть все душой!..*

[2, с. 30–31]

Параўнанне прыведзеных і некаторых іншых вершаў пейзажнай лірыкі Ф. Цютчава і З. Бядулі дазваляе ўбачыць, што вобразы пейзажу, малюнкi прыроды ў абодвух паэтаў вызначаюцца глыбокай

пачуццёвасцю, адлюстраваннем медытатыўна-філасофскага свету асобы, усведамленнем неспазнанасці і часовасці чалавечага жыцця. Цалкам магчыма, што менавіта ў вялікага рускага лірыка малады беларускі паэт вучыўся праз апісанні прыроды спасцігаць і перадаваць тонкія псіхалагічныя нюансы светаадчування асобы.

Бядулеўскае рамантызаванае ўспрыняцце прыроды, ужытыя эпітэты, параўнанні («тревожная поза», «чуткий заросняк», туман, как глыба мрамора», «влажный мрак») нагадваюць класічную стрыманасць, стылявую ўзвышанасць радкоў рускага паэта, перадаюць менавіта цютчаўскае адчуванне загадкавасці і непаўторнасці імгненняў жыцця. Медытатыўным роздумам, уласцівым творчай манеры рускага лірыка, заканчваецца таксама і верш беларускага паэта. Вобразы ночы, рамантычна-таямнічай прыроды ў прыведзеных творах маюць і філасофскую канатацыю, экспрэсіўную выразнасць, чаму, магчыма, менавіта ў Ф. Цютчава вучыўся беларускі паэт.

Тыпалагічнае падабенства ў светаўспрыманні лірычных герояў абодвух творцаў назіраецца і ў тым, як герой успрымае і перажывае сітуацыю. Часта іх яднаюць усведамленне неразгаданасці быцця, сэнсу і місіі жыцця чалавека, матывы вышэйшай прадвызначанасці.

Яшчэ адным красамоўным сведчаннем эстэтычна-філасофскай прыцягальнасці творчасці Ф. Цютчава для беларускай літаратуры перыяду яе станаўлення з'яўляюцца асобныя творы выдатнага вучонага-гісторыка і літаратара *В. Ластоўскага*. Сярод вершаў, якіх няма многа ў яго спадчыне, можна заўважыць выразныя наследаванні цютчаўскім матывам і пераклад верша рускага паэта «Из Микеланджело», зроблены *В. Ластоўскім* у 1923 г.

Беларускага аўтара прывабіла кароткае, але алегарычна-ёмістае чатырохрадкоўе Ф. Цютчава пра бесчалавечны час («век преступный и бесстыдный»), калі маральна і духоўна немагчыма жыць і адчуваць сябе годна: «Отраднo спать, отрадней камнем быть...» [5, с. 257]. Гэта маральна-філасофская выснова Ф. Цютчава ў перастварэнні *В. Ластоўскага* гучыць гэтак жа драматычна: «Прыемна спаць, а камнем ўсё ж лепей быць...» [4, с. 221].

В. Ластоўскаму давялося бываць у мясцінах Еўропы, якія ў свой час натхнялі рускага паэта. У іх спадчыне сустракаюцца вершы, якія і тэматычна, і эстэтычна судакранаюцца: напрыклад, у Ф. Цютчава ёсць верш «Альпы» і ў *В. Ластоўскага* «У Альпах». У рускага паэта снежныя горы, грозныя і туманныя, параўноўваюцца

з «падшымі царямі», які ажываюць-увакрасаюць кожны раз з
узыходам залатога сонца.

*Сквозь лазурный сумрак ночи
Альпы снежные глядят;
Помертвелые их очи
Льдистым ужасом разят.
... ..
Дремлют, грозны и туманны,
Словно падишие цари!..
Но Восток лишь заалеет,
Чарам гибельным конец –
... ..
И блестит в венцах из золота
Вся воскресшая семья!.. [5, с. 61]*

Падобны, велічны зімовы альпійскі пейзаж паўстае і ў вершы
беларускага паэта:

*Кругом правечна бель снягоў,
не топтаных людской ступой...
У вышыні сінеюць льды
дамаскай сталлю,
і небазвод ўраджае даллю
панадлівых нябёс паўдзённых... [4, с. 211]*

Пры ўсёй вобразнай, рытміка-сіntaxічнай адрознасці ў абодвух
творах заўважаецца падабенства эмагьўна-лірычнага модусу: пачуццё
захаплення, зачараванасці лірычнага суб'екта незвычайным горным
пейзажам. Аднак у заключных радках верша В. Ластоўскага выразна
выяўлена аўтарская асабовасць, чаго няма ў вершы Ф. Цютчава.
Лірычны герой В. Ластоўскага – беларус, які ніколі не памяняе
незвычайную, халодную прыгажосць італьянскіх гор на родную
зямлю, дзе сціпла жыве народ:

*... я не завідую табе,
Італьяская зямля!
Летш наша бедная калыска,
Жыццём напоўнена ушчэрць... [4, с. 212]*

З прыведзеных і шматлікіх іншых прыкладаў бачна, што творчасць вялікага рускага паэта была папулярнай і запатрабаванай у беларускім літаратурным працэсе перыяду яго станаўлення – у першыя дзесяцігоддзі ХХ ст. Вершы Ф. Цютчава былі літаратурнымі ўзорамі мастацкасці, эстэтычнай дасканаласці, спалучаючы глыбіню думкі і пачуцця з вытанчанай вобразнасцю. Цютчаўская паэтыка, несумненна, спрыяла станаўленню беларускай пейзажнай, філасофскай і інтымнай лірыкі, што бачна праз тыпалагічныя параўнанні з паэзіяй М. Багдановіча, Янкі Купалы, Змітрака Бядулі, В. Ластоўскага. Беларускіх паэтаў прывабліваў тонкі псіхалагізм, філасафізм, глыбіня і далікатнасць выказвання інтымных перажыванняў папулярнай у гэты час паэзіі Ф. Цютчава. Творчая эстэтыка рускага паэта адпавядала менавіта «верхняму» шляху развіцця нацыянальнай літаратуры, які адстойвалі прыхільнікі «гармоніі і красы» і найперш М. Багдановіч. Ён глыбока ведаў і цаніў дасягненні рускай паэтычнай класікі, перакладаў эстэтыку вытанчанасці, дасканаласці на беларускае пісьменства, якое знаходзілася на этапе станаўлення. Актualізацыя цютчаўскай творчасці на беларускай мастацка-культурнай глебе ўзбагачала эстэтычны модус не толькі тагачаснай беларускай паэзіі, але і наступных дзесяцігоддзяў, уключаючы і сучасны перыяд літаратуры.

Спіс выкарыстанай літаратуры:

1. Багдановіч, М. Вершы / Склад. М. А. Казбярук / Максім Багдановіч. – Мінск : Юнацтва, 1981. – 127 с.
2. Бядуля, З. «Облита лунным светом...» // Цыт. па: Мельнікава, З. П. «На горне душы...» Творчасць Змітрака Бядулі і беларуская літаратура першай трэці ХХ стагоддзя : Манаграфія. – Брэст : БРДУ імя А. С. Пушкіна, 2001. – 222 с.
3. Купала, Я. Поўны збор твораў. У 9 т. Т. 4 Вершы, пераклады 1915–1929. – Мінск : Маст. літ., 1997. – 446 с.
4. Ластоўскі, В. Выбраныя творы : Уклад., прадмова і каментарыі Я. Янушкевіча. – Мінск : «Беларускі кнігазбор», 1997. – 512 с.
5. Тютчев, Ф. И. Я встретил вас... Стихотворения / Федор Тютчев. – Москва : Издательство «Э», 2018. – 384 с.
6. Чыквін, Ян. Ідэя. Вобраз. Інтэрпрэтацыя / Ян Чыквін. – Беласток : БЛА «Белавежа», 2014. – 166 с.